

João Ricardo Pedro

Jouw gezicht zal het laatste zijn

Vertaald door Kitty Pouwels

SIGNATUUR

2013

Het glazen oog

Eén ding leek zeker: op 25 april 1974, nog ver voor zevenen in de ochtend, bevestigde Celestino de patroentas aan zijn riem, hing zijn browning over zijn schouder, keek of hij shag en vloeitjes had, vergat het horloge dat over een kalender aan een spijker hing en liep de deur uit. Het begon licht te worden. Of misschien was het nog niet eens begonnen licht te worden. Na zijn ontbijt van broodpap met koffie had Celestino twee borrels achterovergeslagen. De eerste tegen het zuur. De tweede tegen het malen in zijn hoofd, want hij was, zoals je van zijn hele gezicht af kon lezen, een man met aanleg voor langdurige perioden van zwaar-moedigheid.

Rond elf uur 's ochtends hadden degenen wier leven een wrede optelsom was van kwart mudden, kaaspersen, kwalen, oogsten, maanstanden, regen en rijp, nog niet opgemerkt dat de wind uit een andere hoek was gaan waaien. Op het land trokken mannen en muilezels volgens een ondoorgrondelijke geometrie voren in de aarde, terwijl in de halfdonkere hokken de vrouwen, heen en weer wiegend op lange litanieën die van hun lippen rolden, de etensbakken van varkens, geiten en kinderen vulden. En als iemand het had gewaagd hun noeste arbeid te verstoren om hun te vertellen dat op datzelfde moment de premier van Portugal vastzat in een kazerne in Lissabon, omsingeld door soldaten die zijn overgave eisten, dan had hij hoogstwaarschijnlijk niet meer respons gekregen dan een apathische blik.

Het dorp had de naam van een zoogdier en was ingeklemd aan de voet van het Gardunhagebergte, gericht op het zuiden zonder zich ervan bewust te zijn dat het op het zuiden gericht was. In

dat dorp werd de enige uitzondering op de totale onwetendheid omtrent het lot van het vaderland, alsof dat vaderland een ver oord was, gevormd door het huis van *doutor* Augusto Mendes, waar als in een soort crisiskabinet de prominentste persoonlijkheden bijeen waren gekomen: Adolfo, Bocalinda, Larau, pastoor Alberto, Fangaias en uiteraard de heer des huizes, *doutor* Augusto Mendes.

Dona Laura, die zag dat het huis volstroomde met gasten en zo'n voorgevoel had dat dat staatsgreppedoe nog wel even zou duren, haastte zich met mes en teil naar de kippenhokken, vanwaar ze terugkwam met de eerste twee slachtoffers van de revolutie. En de klok had nog geen twee uur geslagen toen ze met veel machtsvertoon, alsof ze er geen twijfel over wilde laten bestaan dat wát er ook in het land gebeurde, in haar huis alles bij het oude zou blijven, de radio en de televisie uitzette, de deurliuken naar de tuin opensloeg en aankondigde dat de kippensoep op tafel stond.

‘Tast toe, van die munt zal u opkikkeren,’ zei ze tegen pastoor Alberto, degene die van alle prominenten het bezorgdst leek over de ontwikkelingen. Niet de politieke ontwikkelingen, want politiek had hem nooit geïnteresseerd. Aan Caesar wat Caesar toekwam en aan God wat God toekwam. Wat hem interesseerde waren de mensen en hun ziel, ook geen geringe zaak. En hoewel hij *doutor* Oliveira Salazar nooit erg sympathiek had gevonden, integendeel zelfs, was het wat anders als het ging om Marcello Caetano: de leraar, de weduwnaar, de vader. De vader van Ana Maria, dat schattige kind. Want het was de vader van Ana Maria die zich sinds die ochtend in onbekende toestand schuilhield in de kazerne aan het Largo do Carmo. Niet langer de premier, laat staan de minister van Koloniale Zaken of het hoofd van de Portugese Jeugdbeweging. Nee, de vader van die schattige Ana Maria.

‘Een man alleen,’ zei de pastoor, ‘een goeie man, een man waaraan je kon zien dat het op zijn rug meetorsen van een heel rijk hem vermoeide.’

Aan het andere uiteinde van de tribune zat Larau, die al vanaf

zijn geboorte in voortdurende opwinding verkeerde, of het nu ging om een paasprocessie, een potje driebandenbiljart of een revolutie. De aanblik van de dampende kippensoep prikkelde niet alleen zijn eetlust, maar scherpte ook zijn tong. Hij liet dan ook geen kans voorbijgaan om telkens wanneer de naam Marcello Caetano viel – wat zeker eens in de drie minuten gebeurde – die naam van een imposante, donderende toevoeging te voorzien: ‘de driedubbelovergehaalde teringlijer van een hoerenzoon’. Onder de strenge blik van dona Laura steevast gevolgd door een boetvaardig ‘God vergeve me’ met bijbehorend kruis-teken.

Maar met al dat gescheld van Larau en gesomber van pastoor Alberto wist niemand wat er nou echt in Lissabon gebeurde of hoe Marcello Caetano eraan toe was. In die onduidelijke situatie vlogen er de gekste veronderstellingen over tafel: dat hij meteen was vermoord, in het holst van de nacht; dat hij al dagen dood was; dat hij allang onder de groene zoden lag en die hele heisa op het Largo do Carmo niet meer was dan een schijnvertoning; dat de opstandelingen niet wisten wat ze met het lijk moesten – zo ging dat soort dingen toch, alles verloopt keurig volgens plan maar naderhand weet niemand wat er met het lijk moet gebeuren: het publiekelijk tentoonstellen, het met ijzerdraad aan loden gewichten vastbinden en stilletjes in de Taag laten zakken, het op een brandstapel gooien op het Praça do Comércio, afijn, je reinste dilemma; dat het allemaal op touw was gezet door Marcello Caetano zelf, die hoopte dat het volk zou uitlopen om hem te komen bevrijden; dat onze Marcello op datzelfde moment in Zuid-Spanje onder het genot van een glaasje bessensap naar de zee tuurde in afwachting van de terugkeer van Dom Sebastião; dat het ervan afhing wie hierachter zaten, dat het soldaten waren, oké, het zijn dus soldaten. ‘Maar,’ zei Fangaias niet ten onrechte, ‘als die arme soldaten van ons het in de overzeese rijkdelen zo druk hebben met het verliezen van hun benen, hun armen en hun verstand, waar komen hier dan ineens al die soldaten vandaan?’ Zouden het Russen zijn? Amerikanen? Engelsen? Fransen? En hoe waren ze het land

binnengekomen zonder dat iemand het in de gaten had?

‘Via de zee,’ antwoordde Bocalinda, ‘uiteraard via de zee. Die klotezee die ons in heden en verleden steeds weer in de misère stort. Wie haalt het dan ook in z’n botte hersens om de hoofdstad van een land pal aan zee te bouwen? Hoe ijdel kun je zijn?’

‘Hersens hebben we in dit kloteland nooit gehad,’ concludeerde Larau, waarmee de maaltijd ten einde kwam.

Terwijl ze met een welgevulde maag onder het genot van een kop koffie en een cognacje hun hart ophaalden aan de lentevreugden die de tuin te bieden had, werden ze nog steeds geplaagd door een overvloed aan onzekerheden. Duizend-en-een hypothesen waren naar voren gebracht. Al hun bange vermoedens. En al hun wensgedachten. Onder de aanwezigen was er één wiens stem nog niet geklonken had: doutor Augusto Mendes, de prominentste der prominenten. Maar juist op het moment dat allen zich tot de gedistingeerde heer des huizes wendden om diens eerste woorden te horen, verscheen aan de deur een ademloze, dodelijk ongeruste Ressurreição.

Ressurreição was de buurvrouw van Celestino. Of eigenlijk meer dan zijn buurvrouw. Zij was degene die zijn kleren waste, zijn huis poetste en voor hem kookte. Die op zijn oude dag zijn steun en toeverlaat zou zijn, in ruil waarvoor ze, ondanks het leeftijdsverschil, de genegenheid en het respect ontving die ze nooit gekend had bij de mannen die haar huis met kinderen hadden gevuld.

‘Wat is er gebeurd?’ vroegen ze haar.

Toen ze haar adem weer terug had, vertelde Ressurreição dat Celestino niet was thuisgekomen voor het middageten. Dat ze al overal was geweest: van de zoute bron tot het land van Humberto, van het terrein van Roodbaard tot het oude kerkhof. En dat ze bij het nogmaals doorzoeken van zijn huis had ontdekt dat zijn geweer ook weg was. Waarom zou hij op stap zijn gegaan met zijn geweer, in april?

Geen van de aanwezigen kon die vraag beantwoorden, en ze deelden zich op in drie groepjes: doutor Augusto Mendes met Bocalinda, pastoor Alberto met Adolfo, Fangaias met Larau. Ze

trokken een denkbeeldige cirkel met een straal van vier kilometer en het huis van Celestino als middelpunt. Ze verdeelden de cirkel in drie gelijke stukken. Binnen elk stuk wezen ze de plaatsen aan waar Celestino eventueel kon zitten. Ze spraken af elkaar twee uur later weer te treffen en gingen op pad.

Ze klauterden over muren en hekken. Ze doorzochten stallen en hooibergen. Ze klommen op bergen en in bomen. Ze doken op bij putten en schepraderen. Ze kwamen mensen tegen. Stelden vragen. Volgden voetsporen. Patronen. Sigarettenpeuken. Ze keerden terug naar het middelpunt van de cirkel. Vergrootten de omtrek. Gingen weer op zoek.

Aan het eind van de middag, om een uur of zes, verliet in Lisbon de premier na zijn overgave aan de Beweging van de Strijdkrachten de kazerne aan het Largo do Carmo in een tank, veilig voor een eventuele verdwaalde kogel, een eventuele kiezelsteen recht tussen zijn ogen, terwijl hij misschien met zijn hoofd in zijn handen naar zijn schoenen zat te staren en keek hoe lang zijn veters waren, ze keer op keer lostrok en herstrikte, terwijl hij misschien met zijn ogen dicht aan zijn kloteleven zat te denken, schoolmeester Marcello Caetano, vader van de schattige Ana Maria, of misschien naar buiten gluurde door het raampje van de tank, naar de dolle vreugde gluurde van de soldaten en de reikhalzende menigte mensen die als apen aan boomtakken en lantaarnpalen hingen – kloteland, dacht hij misschien, godvergeten kloteland. Aan het eind van die middag, om een uur of zes, stuitten doutor Augusto Mendes en Bocalinda ergens op een afgelegen terrein, op een plek waar de man God, of beter gezegd de duivel, mocht weten hoe was beland, op het lichaam van Celestino, ineengezakt op de grond, overdekt met een zwerm vliegen, zijn gezicht met kogels doorzeefd. En het enige waardoor er geen twijfel over bestond dat dit degene was die ze zochten, was het glazen oog dat geheel intact op de vleesmassa lag.

Het geweer van Celestino was zo'n drie meter van het lichaam vandaan op de grond gevallen. In een onbezonnen gebaar raapte doutor Augusto Mendes het wapen op en stelde vast dat het om de

fantastische dubbelloopse browning ging die hij hem zelf meer dan twintig jaar eerder cadeau had gedaan, met op de kolf de nog leesbare inscriptie: IN VRIENDSCHAP EN BEWONDERING, AM.

Daarna klapte hij het staartstuk open en constateerde dat de twee patronen ongebruikt in de kamers zaten.

‘Ze hebben hem vermoord,’ zei hij. Of misschien zei hij niets. Misschien dácht hij alleen: Ze hebben hem vermoord.

Hij legde het geweer op dezelfde plaats terug en terwijl hij zich abrupt omkeerde naar Bocalinda, vroeg hij hem de anderen te waarschuwen en de Republikeinse Garde te bellen. Zonder ophef. Rustig. Hij zou daar blijven om bij de overledene te waken.

Het donkerde al toen de agenten eindelijk arriveerden. Bij het laatste daglicht verrichtten ze metingen, maakten tekeningen, noteerden antwoorden, pakten het lichaam in en namen het mee, samen met de browning.

Pastoor Alberto nam het op zich die arme Ressurreição te gaan vertellen dat ze ook ditmaal niet de weg naar het geluk had gevonden. De overige prominenten keerden ieder terug naar hun eigen huis. Uitgeput, ontdaan, bedroefd, met op hun netvlies het beeld van Celestino, languit op de grond: zijn verwoeste gezicht, het glazen oog dat rondreed in een brij van vlees en bloed. Een zwerm vliegen.

Al drong zijn vrouw nog zo aan, doutor Augusto wilde niet eten. Hij trok zich terug op de veranda die uitkeek op de tuin en ging in zijn oude rieten stoel zitten, alsof hij zijn pijp wilde opsteken. En hij stak inderdaad zijn pijp op, terwijl hij vol aandacht naar het silhouet van de bomen keek, die zich als spoken aftekenden tegen de lucht. Veertig jaar, dacht hij. Bijna veertig jaar sinds de dag waarop tijdens een vreselijk noodweer, op de weg vol geulen van de neerstriemende regen, een door- en doornatte, broodmagere jongen met een zwarte hoed, slap door het gewicht van het water, zonder enige bagage in zijn handen, neerviel op de grond zodra hij in de verte mensen zag, alsof hij uren, dagen had lopen zoeken naar een gelegenheid om op de grond neer te vallen. Het gebeurde daar. Hij had geluk. Ze brachten hem naar de spreekkamer. Legden hem op de bank. Kleedden hem uit.

Wasten hem. Zijn rechteroog was bedekt met een zwart lapje.

Doutor Augusto Mendes tilde het lapje op en zag dat er geen oog meer onder zat. De wond was van recente datum. Hij verzocht iedereen de spreekkamer te verlaten.

‘Hoe heet je?’ vroeg hij de jongen, na hem te hebben behandeld.

‘Celestino,’ antwoordde hij.

‘Wat is er met je gebeurd, Celestino?’

‘Gewoon pech gehad.’

En zonder verdere vragen regelde doutor Augusto Mendes een huisje waar hij kon slapen tot hij genezen was, wat waarschijnlijk wel een tijdje zou duren. Ook gaf hij hem kleren, eten en wat geld.

Naarmate de dagen verstreken raakte het hele dorp gewend aan de aanwezigheid van die stille, sinistere, bijna niet van zijn eigen schaduw te onderscheiden gedaante. Heen en weer over de weg, de zwachtel schuin over zijn hoofd, een lichte bobbel op zijn rechteroog – of de holte waar ooit zijn rechteroog had gezeten –, heel lange vingers, de typische manier waarop hij zijn shag in het vloeitje draaide, de sigaret in zijn mondhoek stak en hem daar brandend en wel liet bungelen.

Elke ochtend liet doutor Augusto Mendes hem binnen in zijn spreekkamer, zei hem zijn jas uit te trekken en te gaan zitten, en terwijl hij de zwachtel afwikkelde als een kluwen garen, vroeg hij hem of hij een goede nacht had gehad, of hij had geslapen, of hij genoeg dekens had, of er nog brandhout was, of het dak niet lekte, of hij pijn had gehad. Daarna haalde hij uiterst voorzichtig de kompressen weg, bestudeerde de wond, keek of die goed heelde, maakte hem schoon, bedekte hem weer met kompressen, wikkelde er een nieuwe zwachtel omheen en zei: ‘Alles zoals het wezen moet.’

Dan trok Celestino zijn jas weer aan, zette de hoed weer op zijn hoofd en nam afscheid tot de volgende ochtend.

Na drie weken zei doutor Augusto Mendes aan het eind van het consult, terwijl hij zijn handen stond te wassen: ‘Celestino, alles wat er ten goede of ten kwade aan te doen viel, is gedaan.’

Met andere woorden, dit wordt niet je dood en je kunt je leven voortzetten zoals je maar wilt.’

Boven de wasbak hing een kleine spiegel, en doutor Augusto Mendes zag dat Celestino achter hem in de weer was met een doek die hij over het oogloze gat wilde binden. Maar de doek was te klein en hij kreeg hem niet vastgeknoopt. Doutor Augusto Mendes spoelde zijn handen af, droogde ze aan een witte handdoek, wachtte tot Celestino de doek in zijn zak had teruggestopt en vroeg hem toen hij zich omdraaide: ‘Celestino, ben je gelovig?’

Celestino leek niet te weten wat hij daarop moest zeggen. Doutor Augusto Mendes vroeg door: ‘Ben je een godvrezend man? Ga je ’s zondags naar de mis?’ Celestino antwoordde van niet, hij was er als kind een keer geweest, verder niet. Hij ging noch naar de mis, noch naar school.

‘En voetbal, hou je van voetbal?’ vroeg doutor Augusto Mendes.

Celestino haalde zijn schouders op en schudde zijn hoofd, alsof hij geen flauw idee had wat dat was.

Toen ging doutor Augusto Mendes naast hem zitten, pakte pen en papier, tekende een rechthoekig veld, zette er tweeëntwintig spelers op en legde uit wat voetbal was.

Daarna zei hij: ‘Ik heb een stuk land hier in de buurt waar ik graag een voetbalveld van wil maken. Het onkruid en de stenen moeten eruit, misschien moet het worden geëffend, er moet zand op, de goals en de markeringen moeten worden gemaakt. Een klus van zeker een paar maanden. Een mooie klus voor jou.’

Doutor Augusto Mendes wachtte op Celestino’s antwoord, maar aangezien dat uitbleef vervolgde hij: ‘In ruil betaal ik je een fatsoenlijk dagloon en kun je in dit huis blijven wonen tot je genoeg geld hebt om er een voor jezelf te kopen, of tot je besluit dat je weg wilt.’

Celestino gaf nog steeds geen enkele reactie, hij zat maar te staren naar het blaadje waarop het voetbalveld met de tweeëntwintig spelers getekend was.

‘Ik vraag jou maar één ding,’ ging doutor Augusto Mendes verder, ‘en dat is dat je elke zondag naar de mis gaat.’ Celestino

hief zijn hoofd, keek doutor Augusto Mendes aan en vroeg hem waarom hij dat allemaal voor hem deed.

‘Omdat ik er al m’n leven lang van droom om eigenaar te zijn van een voetbalveld,’ zei die lachend. ‘Maar pas op: als vandaag of morgen de politie hier komt vragen naar een man die een oog mist, dan breng ik ze regelrecht naar jou.’

Celestino knikte, maar toen hij aanstalten maakte om op te staan, zei doutor Augusto Mendes: ‘Wacht even, het consult is nog niet afgelopen.’

Uit een van de laden van zijn bureau haalde hij een houten doosje. Het was een rechthoekig doosje met een goudkleurig slotje. Hij maakte het open. Op de fluwelige voering lag in een kuiltje een glazen bal. Naast de glazen bal zat nog een kuiltje, dat leeg was. Doutor Augusto Mendes liep naar Celestino toe, trok zijn rechter ooglid omhoog en stopte de glazen bal in de oogholte. Zoals hij had verwacht, paste het precies: qua grootte, vorm en kleur.

Celestino stond op en ging ongelovig voor de spiegel staan. Toen hij zag dat zijn gezicht weer symmetrisch was geworden, glimlachte hij breed. Hij zei: ‘Goh, doutor, het lijkt zelfs wel of ik beter kan zien.’

‘Best mogelijk, Celestino, best mogelijk,’ antwoordde doutor Augusto Mendes.

En terwijl de ander voor de spiegel stond, ontdekte de arts in die man, die God of de duvel weet waarvandaan kwam – misschien, aan zijn accent te horen, van ergens bij de oever van de Guadiana –, in die stakker, zo arm als de straat en misschien daarom wel daar op die weg neergevallen, een onverwachte weerspiegeling van zichzelf. Want toen Celestino met een brede glimlach voor de spiegel stond en zei: ‘Het lijkt zelfs wel of ik beter kan zien,’ kwam dat niet doordat het glazen oog zijn zicht had verbeterd, maar doordat het beeld dat door de spiegel werd weerkaatst, leek op zijn herinnering aan zichzelf. Het was dus een illusie. Een illusie die in staat was hem zijn identiteit terug te geven, maar óók die voor hem te verbergen.

En wel zozeer dat doutor Augusto Mendes half voor de grap,

half serieus zei: 'Celestino, als vanaf nu de politie hier komt vragen naar een man die een oog mist, dan kan ik ze vertellen dat ik geen idee heb wie ze bedoelen.'

Die illusie werd de basis voor de rest van Celestino's leven.

Veertig jaar later, terwijl hij op zijn rieten stoel een pijp zat te roken en naar de bomen keek die zich als spoken aftekenden tegen de lucht, herhaalde doutor Augusto Mendes het antwoord van Celestino: 'Gewoon pech gehad.'

Gewoon pech gehad, beste vriend. Ze hebben je gevonden. Je te grazen genomen. Bijna veertig jaar. Niet slecht. Lang niet slecht als je bedenkt hoe je eraan toe was toen je hier kwam. Helemaal niet slecht. Menigeen zou er wat voor geven.

Het begon kil te worden. Doutor Augusto Mendes ging naar binnen en zette de televisie aan. Hij wachtte een paar tellen tot het beeld verscheen. Op het scherm maakte de pas geïnaugureerde voorzitter van de Junta van Nationale Redding, generaal António de Spínola, aanstalten om het volk toe te spreken. Twee man links van hem. Drie man rechts. Allemaal lui van de cavalerie, de marine, de eskadrons. Geen grappenmakers, zoveel was zeker. We zijn in goede handen. In elk geval eens wat variatie in de haardracht. Ach, je moet ergens beginnen.

Godzijdank, dacht doutor Augusto Mendes verder, zich richtend tot de pas geïnaugureerde voorzitter van de Junta van Nationale Redding, godzijdank ben je zo verstandig geweest die idiote monocle thuis te laten. Of zijn de lettertjes van het communiqué zo klein? Je gaat me toch niet vertellen dat je op het allerlaatste moment merkte dat je je leesbril nodig had? O, wat zul jij de pest in hebben gehad toen je doorkreeg dat je op dit historische moment niet met die idiote monocle kon verschijnen. 'Wie heeft dit geschreven? Ik zie goddomme alleen maar vlekken. Geef me m'n bril!'

Doutor Augusto Mendes bulderde het uit. Een bulderlach die door het huis weergalmde en hem opnieuw het beeld van Celestino voor ogen bracht. Niet dat van de dode Celestino, op de grond, zijn gezicht doorzeefd met kogels. Maar dat van Celestino voor de spiegel, die zichzelf voor de eerste keer bekeek met

het glazen oog. Een glazen oog dat hem wonderbaarlijk goed paste.

‘Goh, doutor, het lijkt zelfs wel of ik beter kan zien.’

‘Best mogelijk, Celestino, best mogelijk.’

Het was laat. Het land was in goede handen en het was laat. Te laat voor een oude man. Hij zette de televisie uit. Hij dacht aan zijn zoon. Hij dacht aan zijn kleinzoon. Hij dacht aan zijn schoondochter. Hij deed de lichten uit. Ging de trap op. Zijn kamer in. Hij haalde de revolver tevoorschijn met op de kolf zijn initialen. Hij borg hem op in de la van zijn nachtkastje. Deed de la op slot. Legde het sleuteltje onder zijn kussen.

Zijn vrouw lag rustig te slapen, in harmonie met God en de wereld. Hij zette de wekker op halfnacht. Terwijl hij zijn schoenen uittrok, merkte hij dat zijn sokken onder het bloed zaten.

Buiten jankten de katten.